
UDK 821.163.42.09 Lendić
Izvorni znanstveni članak
Primljeno: 10. XII. 2008.

Šimun MUSA
Filozofski fakultet u Mostaru

POSUDA BOLI – MORE LJUBAVI

(O životu i pjesništvu Ive Lendića)

Sažetak

U članku se govori o životu i djelu, posebice o poeziji Ive Lendića, istaknutoga katoličkog pjesnika neupitne vrijednosti. Kao pripadnik drugoga naraštaja katoličkih intelektualaca u književnosti se javio 30-ih godina 20. stoljeća, kada objavljuje i dvije zbirke poezije (Lirika, 1930. i Angelusi, 1936.). Osim poezije pisao je i prozu, kritiku (ponajviše književnu), esejistiku; bavio se novinarskim i uredničkim radom, a pokretač je i mnogih inicijativa i umješan organizator raznih akcija. Zapravo, Lendić predstavlja pravoga "tumača duha svoga vremena". Poslije Drugoga svjetskog rata našao se u Rimu odakle odlazi u Argentinu (1947.), gdje ovaj istaknuti emigrant djeluje kao vrstan novinar i urednik javljajući se povremeno i pjesmama. Smatrao je da su istina, dobrota i ljepota odrednice svakoga umjetničkog djela. To estetsko i etičko jedinstvo navlastito želi pokazati u svojoj poeziji.

Ključne riječi: književnost, poezija, katolički, duh, Bog, zavičaj, domovina, emigracija.

1. Život i rad

Cijelo vrijeme nakon Drugoga svjetskog rata, sve do devedesetih godina 20. stoljeća, Ivo je Lendić¹ prešućivan (zaobilažen i zabranjivan), iako je, valja znati, od svoje druge zbirke *Angelusi*, objelodanjene 1936. godine (prva njegova zbirka *Lirika* izišla je 1930.), do 1945. bio nezaobilazan ne samo kao književnik hrvatskoga katoličkog pjesništva nego i kao “vjerodostojan tumač svoga vremena” (novinar, urednik, književni kritičar, polemičar, feljtonist, esejist), umješan organizator i poticatelj mnogih “akcija”; poznat dakako ponajprije kao sudionik i vođa “katoličke akcije” – reevangelizacijske djelatnosti po kojoj se cijeli društveni život nastoji tretirati i poimati prema katoličkim načelima. Usto, u širokoj lepezi svojih interesa i djelovanja, osim spomenuta duhovnoga rada, isticao se na političkome i socijalnom planu, kako napisima tako i praktičnim prinosima, afirmirajući svoja načela uvijek u domoljubnu zanosu, moralno čvrst, vjernički predan i široko humanistički orijentiran.

Ako se izostave prilozi u tisku i periodici iz hrvatske emigracije, onda se od 1945. godine do danas može navesti tek nekoliko članaka² koji go-

- 1 Ivo Lendić rođen je u Janjini na Pelješcu 4. lipnja 1908., gdje je pohađao pučku školu. Kao srednjoškolac pohađao je u Dubrovniku Klasičnu gimnaziju (u sjemeništu), a bio je i suradnik i urednik dubrovačkoga srednjoškolskog časopisa *Žar* što su ga pokrenuli B. Perović, L. Perinić i I. Bogdan. Prvu je pjesmu objavio u *Narodnome listu* u Dubrovniku 1926. godine. Poslije srednje škole upisao je 1928. godine na Filozofskome fakultetu u Zagrebu studij filozofije i eksperimentalne psihologije. Već se od studentskih dana bavio novinarskim i književnim radom djelujući kao urednik časopisa *Luč*, nakon toga kao suradnik i urednik novina *Narodna politika* i *Hrvatska straža*, a 1941. godine postao je suradnikom časopisa *Hrvatski narod* te je kasnije bio i njegovim dopisnikom iz Rima. Iz Rima je otišao godine 1947. s mnogim hrvatskim izbjeglicama u Argentinu. Od 1947. do 1955. bio je urednikom lista *Glas sv. Antuna* u Buenos Airesu. U srpnju 1957. operirao je tumor na mozgu od kada je i paraliziran. I poslije toga, iako umnogome spriječen bolešću, nastavio je suradnju u emigrantskim glasilima, čak je držao i predavanja, napose ona u Hrvatsko-argentinskome kulturnom klubu, a postao je i članom Hrvatsko-latinoameričkoga kulturnog instituta od 1961. godine. Već je u mladosti objavio dvije zbirke pjesama, *Lirika* (1930.) i *Angelusi* (1936.), a i u emigraciji je nastavio pisati pjesme; objavljivao ih je u *Hrvatskoj reviji* urednika Vinka Nikolića. Svakako valja spomenuti i nekoliko antologija hrvatskoga pjesništva u kojima su uvrštene neke Lendićeve pjesme. U časopisu *Studia Croatica* objavio je u suautorstvu s Ivom Bogdanom godine 1964. političkopravnu raspravu “Las relaciones entre Yugoslavia y Santa Sede”. Umro je u gradu Iguazu u Argentini 1. travnja 1982.
- 2 Usp. Neven JURICA, “Poezija Ive Lendića”, u: *Bog i hrvatska poezija XX. st.*, Zagreb, 1991., str. 141-147; Cvjetko MILANJA, “Lendićevo pjesništvo od zavičajnog do Kristovog krajolika”, *Hrvatska revija*, 46 (1996.), br. 1, Zagreb, str. 131-143; Božidar PETRAČ, “Pogovor”, u: Ivo

vore o Lendiću i objektivno ga predstavljaju određujući tako i njegov položaj u korpusu hrvatske književnosti. (Istina, uz te napise i njegove su pjesme uvrštavane u “domovinske” antologije duhovne lirike.³) Lendić je svojim ideološkim, teološkim, socijalnim i političkim, filozofsko-psihološkim, književnokritičkim, književnoteorijskim i književnopovijesnim te kulturološkim člancima svoja poimanja i svoja načela zastupao dosljedno i odrješito. Navlastito je promišljao o istini, dobroti i ljepoti kao stožernim sastavnicama svakoga umjetničkog djela, promatrajući te vrijednosti u jedinstvu, nastojeći ostvariti to jedinstvo i u svojoj poeziji. Ta neodvojivost etičkoga i estetskoga njegovu liriku i čini visoko rangiranom u krugu religiozne poezije.

Počevši od djetinjstva, poglavito od srednjoškolskoga doba provedenoga u Dubrovniku, Lendić se odgaja, odrasta i stasava u duhu Hrvatskoga katoličkog pokreta⁴ što ga vodi ugledni franjevac Bonifacije Perović. Kao čelnik navedenoga pokreta i duhovni vođa Katoličkoga akademskog društva “Domagoj” on će biti i ostati Lendićev uzor i zaštitnik i u egzilu, u Argentini. Naime, dubrovački srednjoškolski časopis *Žar*, što su ga pokrenuli spomenuti Perović i Bogdan, već kao srednjoškolac uređuje Ivo Lendić, da bi odlaskom na studij u Zagreb otpočeo suradnju u *Luči* i *Hrvatskoj prosvjeti* pišući uglavnom o domaćim i stranim piscima i književnim fenomenima. Kao suradnik i član uredništva *Narodne politike* (glasila Hrvatske pučke stranke), a kasnije, poslije siječanjske diktature 1929., glasila *Hrvatska straža*, Lendić je u društvu dr. Marija Matulića, glavnoga urednika, Ljubomira Marakovića, Petra Grgeca,

LENDIĆ, *Angelusi*, Zagreb, 2000., str. 177-203; Z. GAVRAN, “Tradicionalna modernost”, u: Z. GAVRAN, *Pod svodovima svoga neba: Književni ogleđi i kritike*, Zagreb, 2007., str. 99-106.

3 Usp. N. JURICA – B. PETRAČ, *U sjeni transcendencije*, Zagreb, 1987.; N. JURICA – B. PETRAČ, *Duša duše hrvatske: Novija hrvatska marijanska lirika*, Mostar, 1988.

4 Prvi hrvatski katolički kongres održan je u Zagrebu 1900. godine i taj je kongres od iznimne važnosti za rad Hrvatskoga katoličkog pokreta. Na inicijativu krčkoga biskupa Antuna Mahnića u Rijeci je 1904. upriličen skup katoličkih svećenika i intelektualaca laika koji su trebali preuzeti ulogu kristijanizacije i evangelizacije hrvatskoga društva koje se okrenulo modernističkomu liberalizmu. Već sljedeće godine (1905.) u Beču počinje izlaziti časopis *Luč* čiji je ideolog i urednik Ljubomir Maraković, a kojemu se kasnije pridružuje i Ivo Lendić. S vremenom će i u HKP-u nastati nesloga. Iako je po svome dolasku za nadbiskupa (1936.) blaženi A. Stepinac nastojao prevladati sukobe između “domagojaca” i “križara” pomoću nepristrane KA, nažalost nije bilo većega uspjeha.

Vladimira Deželića (mlađega), Janka Šimraka, Mate Ujevića, Bože Dula-bića, Stjepana Hrastovca, dakako i Ive Bogdana i još nekih protagonista katoličkoga književnog kruga. Lendić zapravo pripada drugomu naraštaju katoličkoga pokreta koji u javnosti nastupa početkom tridesetih godina (starijemu naraštaju pripadaju katolički intelektualci kao što su već spomenuti Petar Grgec, Ljubomir Maraković, Mate Ujević i još neki koji temelje i oblikuju duhovnu scenu na kojoj se kasnije javljaju mlađi sljedbenici, gore navedeni, drugi naraštaj). Govori li se o HKP-u, valja napomenuti kako je navlastito časopis *Luč*,⁵ uz još neka glasila, imao zadaću u svim društvenim vidovima života, napose intelektualnome, djelovati sukladno katoličkim načelima, na korist nacionalnih interesa, a protiv svih “lijevih” ideologija.

Najprije u *Luči*, a poslije 1929. godine i u *Hrvatskoj straži*,⁶ mnogo će pisati o piscima stranih književnosti (npr. o T. Mannu, E. Kischu, V. Woolf, J. Londonu, Yeatsu, Papiniju, Rimbaudu; Mistralu i mnogim drugim piscima), o književnim fenomenima i zanimljivostima (npr. o francuskome katoličkom romanu, novostima iz irske, češke, talijanske, španjolske literature), pokazujući pritom očit i živ interes za strane, a još više za domaće pojave, procese i autore tako da nije bilo gotovo ni jednoga viđenijeg pisca na hrvatskoj sceni toga doba a da o njemu Lendić nije progovorio (npr. o Đ. Sudeti, S. Mihaliću, T. Ujeviću, D. Cesariću, D. Tadijanoviću, M. Budaku, S. Košutić i dr.). S nekima je i polemizirao suprotstavljajući se uglavnom njihovim “lijevim” ideologijama (npr. s M. Krležom, A. Cesarcom, I. Kozarčaninom). U tim polemikama, osvrtima,

5 *Luč* (1905.-1942.), glavno glasilo hrvatske katoličke mladeži i stožerno glasilo HKP-a, najprije izlazi u Beču, a kasnije u Zagrebu; cilj mu je “kristijanizirati i evangelizirati ukupan društveni, politički i kulturni život hrvatskog naroda” – sukladno geslu pape Pia X.: “Omnia restaurare in Christo” (“Sve obnoviti u Kristu”), što je glavno načelo HKP-a i svih tadašnjih katoličkih intelektualaca.

6 *Hrvatska straža* izlazi 2. srpnja 1929. u Zagrebu kao nezavisni hrvatski katolički informativni nestranački dnevnik s ciljem onemogućivanja svake protukatoličke i protuhrvatske tendencije te “odgoja naroda po zdravim katoličkim načelima”. Osim toga u djelovanju ovoga lista stalno zvoni opomena o opasnosti velikosrpske politike kakva se vodila nakon Radićeve smrti, upozorenje da je jugoslavenstvo kakvo promiče i Hrvatska pučka stranka obična zabluda, a u novim uvjetima, kada nastupa HSS i kada se na europskoj sceni javlja fašizam, i ova se stranka pokazuje zbunjenom te neuspješno nastoji riješiti hrvatsko pitanje u granicama Jugoslavije.

kritikama i raspravama očit je njegov kršćanski svjetonazor, ali i velika erudicija, posebice poznavanje svjetske i domaće književnosti, kao i izoštren književni senzibilitet i uza nj svojstveno mu promišljeno estetsko vrjednovanje.

Najveće i najvažnije književne studije o S. S. Kranjčeviću, Đ. Sudeti i V. Vidi napisao je prigodno, ali ne i “prigodničarski”: o Kranjčeviću je napisao studiju u *Hrvatskoj reviji* u povodu pedesete obljetnice njegove smrti (1958.); o Đ. Sudeti je u povodu desete obljetnice njegove smrti održao predavanje koje je objavljeno u *Hrvatskoj straži* (1937.); a kad je iz tiska izišla Vidina zbirka *Svemir osobe*, objavio je članak u *Glasniku sv. Antuna*, da bi nakon toga napisao i predgovor njegovim *Sabranim pjesmama* (1962.).

Ako se zna da je Lendić pisao i prozne književne vrste objavljujući ih u *Hrvatskoj straži* pod pseudonimom Lambada, zatim i članke o likovnim stvarateljima i njihovim djelima (o I. Meštroviću i J. Kljakoviću), uza sve prije navedeno, onda se vidi koliko je bio širok raspon njegovih interesa.

Kada je Ivo Lendić zajedno s I. Bogdanom i B. Perovićem unutar Hrvatskoga katoličkog akademskog društva “Domagoj” pokrenuo ediciju Moderna socijalna kronika (MOSK), 1931., u vidu “popularnih brošura”, u njoj se tumače i kritički prosuđuju aktualna ideološka, vjerska, socijalna i politička pitanja, navlastito sa stajališta papinskih enciklika (*Rerum novarum* iz 1891. i *Quadragesimo anno* iz 1931.), kao i s motrišta suvremene Katoličke crkve; nastoji se upozoriti vjernički puk na sva zla i opasnosti od protunarodnih i protukatoličkih središta moći. Ova je edicija imala velik utjecaj na mladež od 30-ih godina 20. stoljeća pa do 1945. stvarajući duhovno-kulturni ambijent u kojemu će dominirati pojedinci kao što su spomenuti intelektualci, i to posebno Maraković, Grgec, a onda i Žanko, Čepulić, Glavaš, kao nositelji onih ideja koje su u biti humanističke i europske pa ih se nije moglo olako okvalificirati i onemogućiti “floskulom nacinal-klerofašizma”, reći će Milanja. Takva poimanja i takvu orijentaciju poticalo je katoličko ćudoređe i rodoljublje, što se očitivalo u svim sferama njihova života i rada, bilo da je riječ

o sociološkome, ideološkom, filozofskom, političkom, teološkom, a napose književnome djelovanju.

2. Poezija

Pratimo li izvorište, poticaje i preokupacije, slutnje i nade, opseg i bitne sadržajne točke Lendićeva pjesničkoga stvaralaštva kao i kvalitativne domete, različite pobude i utjecaje u međusobnim dodirima i prožimanjima, u njihovoj stilotvornoj korespondenciji na relaciji od stvarnosti do onostranosti, mogu se izdvojiti tri osnovna motiva, a to su: zavičajno-domoljubni motiv s pelješkim krajolikom i Janjinom i s više podmotiva o životu mornara, težaka, o kulturi na tim južnjačkim kamenitim prostorima, običajima, obiteljskoj idili (otac, majka, braća i sestre), o hrvatskome narodu i domovini uopće; zatim slijedi motiv boli, bolnice, patnje, osamljeničtva i trpljenja, koji se s onim prvim, zavičajno-domoljubnim, motivom spaja u misterij katarzne moći, katolički motiv, kao treći motiv koji je najdublji pokretač i najsnažnije nadahnuće u stvaralaštvu ovoga pjesnika. Ovi se motivi javljaju u nokturalnome ruhu, s pričimbama Angelusa, sa slikama bolničkih verandâ i nameću u prvi mah strah i tjeskobu, ali tu patnju, bol i vremeniti usud lirski subjekt doživljuje (bez obzira na trenutke straha i tjeskobe) kao duhovno pročišćenje, razotuđenje, iskupljenje te konačno ostvarenje nade – postizanje biti. Motivsko-tematski krug ovoga pjesnika zatvara se njegovim pjesništvom nastalim u egzilu koje nosi slična duševna stanja i spomenute motive, samo pojačane nesrećom zbog “otete domovine”.

Prvi Lendićevi mladenački stihovezi, ukorijenjeni u rodni janjinski krajolik, slika su pjesnikovih zavičajnih evokacija omeđenih prepoznatljivim motivskim znakovima. Maslinici i vinogradi, međe i doci, ružmarin, vrijesak i kadulja, borovo granje obliveno smolom i blizina mora pejzažni je rekvizitorij i prve mu pjesničke zbirke *Lirika* (1930.). Ako se na trenutak i učinilo da je riječ tek o mladenačkome poetskom iskoraku, o “srednjoškolskom vježbalištu” kako kaže Cvjetko Milanja, već sljedeće pjesme ukazuju da će pelješki zavičaj i mediteransko ozračje ostati Lendićevim stalnim lajtmotivima na koje će se “naslanjati” njego-

vo cjelokupno pjesništvo i zavičajno-domoljubne i intimističko-religi-
ozne motivacije. Tu prvu zbirku motivski dopunjuju dvije stilski zrelije
pjesme objavljene u zbirci *Lirika grude*⁷: “Pjesma o očevim rukama” i
“Pelješki tovar”.

O “grudoliričarima” su, uz ostale, pisali Dušan Žanko u svojoj *Skici za
studiju Domoljubna poezija Vinka Nikolića*, a napose kritičar Ivan Krolo
koji je upozorio na važnost toga književnog fenomena ističući u njemu
osjećaj prema grudi, prema hrvatstvu i prema hrvatskoj pjesmi. Iako je
već u prvoj zbirci *Lirika* Lendić objavio diptih “Pjesma o očevim ruka-
ma”, nakon određene usporedbe s ovom pjesmom u zbirci *Lirika grude*
lako je zaključiti kako je u zajedničkoj zbirci pjesma dotjeranija, punija,
estetski dojmljivija, bolja.

“Pjesma o očevim rukama” pjesnikov je hvalospjev ne samo rukama
koje su ga othranile nego i svim hrvatskim težačkim rukama koje su kao
Kristove raspete podnosile i najveći trud i od kamenja *zemlju samljele*.
Socijalni motiv o hrvatskome težaku metaforički je naglašen i u trodi-
jelnoj pjesmi o pelješkome tovaru, težakovu suputniku i supatniku koji
krotko daje svoje nisko pleće / da mjesto težaka teški teret nosi. Kroz po-
malo ironično izjednačavanje težaka i magarca zrcali se sudbina svako-
ga hrvatskog seljaka: *Premda ga tuku, on ne plače nikad*. Po toj zavičaj-
no-socijalnoj tematici, po iskonskome doživljaju antejske sljubljenosti
čovjeka i zemlje, Lendić se uklapa među pjesnike poput Tadijanovića,
Gervaisa, Balote ili pak Galovića, koji u svome poetskom izrazu ostaju
vjerni pitoresknim zavičajnim pejzažima koji su ih duhovno odredili.

Slijedom iskustvenoga motivskog sloja u kojemu dominira zavičajni
krajolik, otvara se i druga pjesnikova motivska preokupacija: duhovnost,
naglašena kontemplativnost, okrenutost u sebe. Pojavom druge zbirke
pjesama *Angelusi*⁸ (1936.) Lendić je progovorio kao pjesnik koji se pot-

7 Zajednička zbirka desetorice autora, izišla 1934. godine u ediciji Omladinske knjižnice MH. Skupina mladih pjesnika, nacionalno osviještenih i katolički orijentiranih, svojim pjesništvom zavičajno-domoljubne tematike postaje protutežom aktualnim avangardističkim strujanjima u hrvatskome pjesništvu. Na tu se zbirku nadovezuje list *Niša gruda* koji je Lendić ilegalno pokrenuo s Vladimirom Singerom i dr. Milom Starčevićem. Predstavljanjem književnoga rada i idejne orijentacije Mile Budaka (“S Budakom protiv Krleže”, “S Budakom u novu književnost”), list je dobio nacionalnu i prohrvatsku odrednicu.

8 *Angelusi* su ujedno i posljednja Lendićeva zbirka (1936.). Pjesme nastale kasnije razasute

puno odmiče od zbilje i okreće intimističko-duhovnim refleksijama preispitujući *iznutra svijetle tunele* svojega života ne misleći *o zlatu* nego *o zlatnom prašku u čaškicama ljiljana* ("Pjesma o ljiljanima"⁹) duboko svjestan Božje prisutnosti, Božje ruke koja ga pouzdano štiti.

Iako *Angelusi* odaju suptilnoga pjesnika koji ponire u tajnu boli kao njegovu bitnu odrednicu, dio pjesama posvećen je i zavičaju što potvrđuje njegovu duboku povezanost s vlastitim ishodištima. Ti pejzažni motivi nisu tek zabilježeni trenutci doživljaja prirode, nego njegova pjesma izbija iz iskreno inspirirane riječi, iz logosa toga mikrokozma, pa i iz cjelokupna svemira s kojim je lirski subjekt srastao, a pejzaž postaje vidljiva veza što ukazuje na tajanstvo svemirskoga sklada. Te slike zavičajnosti odišu svjetlošću, bjelinom svitanja, podnevnim sjajem i čistoćom. Takva je pjesma "Staze poluotoka" u kojoj se poetski subjekt i objekt izjednačavaju: oživljene staze kao da preuzimaju mladenački nemir sputan bolešću:

*Uzveru se često do planinskih vrhunaca,
Zablista tad more s obje strane poluotoka;
A onda jedva dočekaju kakav hitri obronak
Da jurnu niz strminu poput potoka.
[...]*

*Čim šum morski čuju, upute se k njemu,
znatiželjno i hitro na obalu slaze,
pa, nehotice, gledajući valove
po hridima gaze.*

*Kad udare bure i morske oluje,
tad ih škropi vjetar rosom pjene morske;
zatim pune soli pobjegnu od mora
u visine gorske.*

su po raznim časopisima, najviše u *Hrvatskoj reviji*: rimski ciklus elegija, deset pjesama ovidijeuskoga naslova *Ex Ponto* (HR, 1963.) i sedam pjesama pod naslovom *Inter Angustias* (HR, 1960.) čine poetsku cjelinu koja se, prema nekim autorovim naznakama, trebala naći u zbirci pod naslovom *Prognano srce*.

9 "Pjesma o ljiljanima" objavljena je 1957. u antologiji Vinka Nikolića *Pod tuđim nebom*.

Pejzaž prestaje biti obična slika; on je često antropomorfiziran, postaje sredstvo pomoću kojega se uspostavlja okomica prema nebeskim visinama. Slijedeći ustaljena topografska odredišta kroz pjesme “Kapelica u šumi”, “Angelus nad vinogradima”, “Staze poluotoka”, “Jemanje”, “Melju se masline”, u stvari “putujemo” od konkretnoga, vidljivog i opipljivog svijeta boja, zvukova, miomirisa – od ćutilnoga k onim duhovnim i duboko otajstvenim prostorima po kojima Lendić i jest onaj pjesnik o kojemu govorimo.

Interpretirati poticaje, vrelišta i duhovne preokupacije na kojima se zasniva njegova lirika pretpostavlja s pjesnikom putovati i proći janjinskim maslinicima i pelješkim stazama, zaći s težacima u vinograde, ući u kapelicu i pomoliti se Gospi Žalosnoj, ali i ležati na verandama brojnih sanatorija, u bolesničkim sobama, kroz pritvorena vrata gledati u nebo, a najzad i u argentinsko zvijezde i čeznuti za pelješkim krajem, biti jedno od *prognane djece* koja *lutaju po tuđini* s preostalim tračkom spasonosne nade što ju jedino vide u majci ili majci domovini. Ali, znajući da bitno nije u onome što osjetilima zahvaćamo izvana, nego da bit treba tražiti u skrivenim prostorima svijeta i čovjeka, Lendić polazi od svoje nutrine. Krhka zdravlja, samozatajan i melankoličan zbog neiživljene mladosti, zbog zatomljenih životnih ushita, pjesnik se okreće prema “unutra”, k sebi, k duši koju treba ojačati i ukazati joj da ljepote još ima:

*O, ima ljepote, o kojoj katkad ni bolesni
pjesnik ne sniva!*

Svakog dana, unatoč boli, svjetlije mi biva.

(“Sav u kvarnerskom sjaju”)

I upravo to zalaženje iz stvarnoga, vanjskoga k “unutarnjemu” jedno je od bitnih točaka Lendićeva pjesništva. Njegova misaona tkanja o temeljnim ljudskim vrijednostima, o životu, smrti i vjeri jednostavna su i iskrena, bez težnji očudavanja i dubokoumna filozofiranja, pa i onda kada progovara o misteriju vječnosti. “Lendić je pjesnik, u kojeg ne ćemo

naći ni sjenu kakve namještenosti, usiljenosti, nenaravnog prenavljanja. Sve suvišno i artifično njemu je u književnom stvaranju nepoznato. On se služi onom iskrenošću, koja ne prikriva ili ne ostavlja u sjeni ništa od života, koji on duboko proživljuje”¹⁰, ocjenjuje Hrvoslav Ban pjesnika za kojega je vjera u Kraljevstvo Božje i Svemogućega potpuno jasna stvar o kojoj se ne postavljaju suvišna pitanja, a priroda je samo dio te vječnosti, oduhovljeni prostor čovjeku darovan.

Usredotočivši se na religiozno-intimističku motiviku, Lendić se svrstao među važnije hrvatske katoličke pjesnike, no pritom on nije prestao govoriti o zavičajju. Naprotiv, zavičajni znakovi mediteranskoga krajolika, na koje smo već navikli, i dalje najizraženije govore o njegovoj nemirnoj duši što je otvara prema Bogu u nadi njezina izbavljenja. Vanjski svijet tako postaje ugodajni okvir pjesnikovih duhovnih stanja, svojevrsna sveza između čitatelja i lirskoga subjekta zagledanoga u svoju duhovnu nutrinu:

*I pogledom ispitujem iznutra zidove
Svijetlog tunela mog života...*

(“Elegija na kolodvoru”)

Nadalje, takvo postavljanje motiva upućuje nas na drukčije promatranje Lednićeva pjesništva – na uspostavu oprječnih semantičkih odrednica, na ono što je vani i ono unutra, na esencijalnu i egzistencijalnu razinu, na horizontalu i vertikalu, na svjetlo i tamu, na doživljaj izvanjskoga svijeta koji osluškuje iz bolesničkoga kreveta užarenih očiju uprtih prema Svemogućemu:

*Svemir je u sredini svoga visa čist i bez
svijetla.
Slijepi zvijezde ne gledaju u nizinu.
Ali plamte moje oči. Pogledi lete u visinu
i traže Tebe, Bože moj, u ovoj crnoj noći
između tamnih oblaka.*

(“Slijepi zvijezde”)

¹⁰ Hrvoslav BAN, “Rječite pjesnikove tišine: Uz sedamdesetu obljetnicu života Ive Lendića”, HR, god. 28., sv. 3., München – Barcelona, rujan 1987., str. 496.

Svojevrsna antitetičnost posebno je naglašena u drugome dijelu *Angelusa*, u ciklusu pjesama¹¹ “zatvorenih” u bolesničke sobe među čijim se golim zidovima natopljenim uzdasima i tjelesnim mirisima odvija bogat duhovni život: *Razgovaram se u duhu sa dobrim / Kristom / (kako je to divno u ovom tihom kraju), / i čini mi se tako, / kao da nisam u svijetloj bolničkoj tišini, / već u raju... / (Leže bolesnici na verandi i gore njihova / uda u suncu, / u njima sagorijeva čežnja za zdravljem, / sva je njihova bol molitva Bogu za / zdravlje; ja sam u sobi svaki dan, / bolestan / ali svjetlošću obasjan.)*

(“Sav u kvarnerskom sjaju”)

U to se bolno tijelo, *posudu bola*, slijeva sav vanjski svijet – i ono što je blizu, *što uho duše čuje*, i dalek pelješki zavičaj koji priziva u sjećanjima. I tada se javlja molitva: ponizna i pokornička, no okrjepljujuća i pobjednička. *Posuda bola* po zagovoru trpnje postaje nepresušan izvor – more ljepote! Ponirući u svijet kontemplacije, on moli usebno, skrovito, bez publike, sa zalogom vlastite boli. No, on ne moli samo za sebe – moli za san teškoga bolesnika, “za dvanaest bolesnih radnika i sebe trinaestoga”, za dušu jednoga bijednika, za siromaha beskućnika, za sve one za koje se nema tko pomoliti i za čiju bijedu zna samo On, Krist. Preuzevši ulogu posrednika između bolesnika i Krista, na relaciji *ja – mi*, lirski subjekt prenosi poruku: *Krist je rekao, da budemo radosni...*

Kada moli za sebe, pjesnik kršćanski zahvaljuje na podarenoj patnji iz koje je spoznao sve o *ljepoti i veličini samo jednog koraka* te vapi:

(...)

primi, primi ovu bol.

Za sve ono dugo trajanje, dok sam shvatio,

kako su moje želje ništa,

kako je sve ono najbolje i najljepše, što

Ti činiš,

i kako je ova moja dugotrajna bolest

¹¹ “Vapaj bolesnika milosrdnom Kristu u proljetni sumrak”, “Ave Maria”, “Bolesnikova molitva u noći, kada ga je jako boljelo”, “Molitva za san teškog bolesnika”, “Bolesni pjesnik otkriva nove ljepote”, “Dvanaest bolesnih radnika i ja trinaesti” – naslovi su samo nekih pjesama posvećenih bolesničkim uznicima kakav je bio i sam Lendić.

*najljepši dar,
što si mi ga za moje dobro mogao dati,
Kriste, milosrđe, primi moju bol.*

(“Bolesnikova molitva u noći, kad ga je jako boljelo”)

Njegov molitveni vapaj postaje zapravo prava spona, izbaviteljica, posrednica između pjesnika i Boga, zemlje i neba, boli i olakšanja: *O budi sa mnom, ne odbaci me! Sâm / sam! Trebam Te! / Slij se nevidljivim slapom ljubavi i u me! (...) Operi me! / I obliven odrazom sjaja Tvoga Božanstva / izdržat ću do kraja.*

(“Et super nivem”¹²)

Nakon duhovnoga pročišćenja i svakodnevnica mijenja svoj smisao – obasjana Svjetlom postaje lakšom, podnošljivijom. U otajstvenu dijalogu s kozmosom, s Vječnim “on će sva životna uzbuđenja blago primiti smiješkom svojega unutaršnjeg bića. I tjelesnu bol [...] ublažiti snagom duhovne spoznaje”¹³, rezimira Hrvoslav Ban pjesnikov odnos prema životu koji je pjesnik intenzivno živio jedino u stihovima.

Vjera u smisao patnje i vršenja pokore, vjera u Raspetoga i život vječni nije tek Lendićeva puka kulturološka i civilizacijska odrednica, nego duboko proživljeno duhovno iskustvo čovjeka predana Onomu koji sve vidi, patnika prikovana za bolesnički krevet čiji je život sveden na obzorje bolničkih verandâ, osamu i trpljenje po čemu upravo i zri njegov duh kojim se puni *posuda boli* – blagoslov darova.

U toj identifikaciji preobrazbene moći, baš kao što se Raspeti u teškim mukama na križu utjecao Ocu, tako se i pjesnik, sâm i razdrt bolom, obraća Kristu. Upravo u toj suživljenosti, sljubljenosti u vjeri i boli, u posvemašnjoj identifikaciji, u spasonosnoj patnji s Kristom prolazimo kroz katarzu, *čistilište*:

*Prigibam u ovaj svečani čas
(...)
u počast Tebi, kralju boli, i ja svoj križ.*

¹² “Et super nivem” pjesma je iz kasnijega pjesničkog ciklusa *Ex ponto Argentino* (1963.).

¹³ H. BAN, *nav. dj.*, str. 496.

Ostao si mi, eto, samo Ti!

Ali Ti si sve!

Izvor, obilje i punina svega bitka.

(“Et super nivem”)

Iako Lendićev Isus nije posve počovječen, poput Šopova, on je ipak tu, blizu i blizak, prijatelj po patnjama, Onaj koji kao ulje u svijeći, ono ulje iz peljeških maslinika, osvjetljuje sve koji trpe – ne samo fizičku bol nego i onu unutarnju zbog životnih zabluda, grijeha, zaslijepljenosti, vapi i zaziva u njihovo ime: *Molim se Tebi, [...] Da se pričeste Tobom svi koji su hladni, / (iako to ničim, ah ničim zavrijedili / nismo)* (“Molitva uskrslom prijatelju”). Njegovo je obraćanje Kristu ponizno, izraz vjere očajnika svjesna da je od boli, od rana, od križa gora samo samoća i sagiba glavu zbog svih životnih propusta: *za neshvaćene šutnje noćnih nebesa, za sve nestrpljivosti u bolestima, za prežarke molitve u prolaznim stvarima, za sve one sate u budnim noćima [...] kad je zanimalo na mojim usnama ime Kristovo, neka bude, Kriste Bože moj, ova noć, ova molitva i ova bol.*

(“Bolesnikova molitva u noći, kad ga je jako boljelo”)

Dakle, njegova pobuda, njegov senzibilitet i lirski govor kojim gradi pjesnički svijet različit je i od Šopova i od Sudetina i pjesništva Side Košutić, pa i od onoga što ga danas stvara primjerice Anka Petričević (sestra Marija od Presvetoga Srca), a posve drukčija od Tadijanovićeve lirike melankoličnih sumnja i prigušena agnosticizma, iako svi oni pripadaju, osim posljednjega, katoličkoj književnosti.

Istina, sličnost sa Šopom sigurna je kada je riječ o kristovskoj blizini, ali dok je za Lendića Krist Bog i Bogočovjek euharistijski Krist, Šop s Kristom razgovara kao sa suputnikom, subratom. Doduše, tako Šop misli, osjeća i stvara u prvoj fazi svoga rada, dok je u drugoj, svemirskoj fazi i za njega Krist distanciran od ovoga svijeta, od zemnosti, nedodirljiv, čak i neprispodobiv i stoji u svome “nedohodu”, odnosno “nebeskom otajstvu i tajanstvenom zrenju Božje biti”.¹⁴

14 Drago ŠIMUNDŽA, “Nikola Šop”, u: *Bog u djelima hrvatskih pisaca*, Zagreb, 2005., str. 383.

Dok je nekada “na zemlji” “Isus čitao novine”, družeći se s običnim čovjekom po gostionicama i radionicama, zalazio i u staje u društvo životinja (npr. “San magari”), pjesnički subjekt kasnije vidi Isusa u posve novoj sredini, u nebeskome ambijentu, “za novim stolom”, a korelacija s čovjekom posve je duhovna, onakva kakvu je daruje “gozba kralja Jaganjca”¹⁵. U tome smislu i u tom mističnome nadahnuću čuti on nebeskoga Učitelja:

*Mi se uzajamno žalimo.
On mene, što mu se još nisam dovinuo,
ja njega, što se tako nepromišljeno
lišio zemaljske radosti.*

Ovaj slikovit suodnos pjesnika i Krista posve je shvatljiv u svome kodu: “Na taj se način zemaljska epifanija izravno povezuje s nebeskom u konačnom, eshatološkom dovršenju svega u jedinstvenu središtu vječnosti – za ‘nebeskim stolom’.”¹⁶ Riječ je o beskrajnim prostorima onostranosti, vječnosti, gdje sve nalazi “puni smisao i odredište” i gdje je sve “svagda nedolazno, neodlazno uvijek”, reći će Šop u pjesmi “Uobličjenja u svelik”. Za Šopa se sve događa u Kristu, u “bitku svih bića”, u pravome Bogu (u tri osobe), koga, istina, pjesnički subjekt uprispodblijuje i najradije priziva u osobi Sina – Bogočovjeka, posrednika između neba i zemlje. Dakle, u ovoj drugoj njegovoj fazi (kozmičke poezije) sve teče poljima onostranosti, uvijek prema znakovima biblijske eshatologije i, makar se sve odvija u nadiskustvenim relacijama, mističnu ozračju i spiritualnu životu, dodiri i prožimanja s onim prvim razdobljem, prvotnim druženjem s Isusom na ovozemaljskim prostorima, posve su vidljivi, u idejnom su suglasju i na crti Šopova stvaralačkoga kontinuiteta.

Upravo zbog ove svemirske faze određene biblijskom eshatologijom, transcendencijom “svelika”, nije posve ispravno sažimanje Šopove poezije s obzirom na Krista samo na zemaljsko obzorje u kojemu je Krist fizički nazočan – prijateljski blizak u druženju s čovjekom. Tako se ni s Milanjom ne možemo posve složiti, iako je najdublje zašao i najtan-

¹⁵ Himan se moli na Uskrs (usp. *Časoslov rimskog obreda*, II, KS, Zagreb, 1984., str. 387 i 392).

¹⁶ D. ŠIMUNDŽA, *nav. dj.*, str. 384.

koćutnije pronikao u Šopovu liriku, kada uspoređuje ova dva pjesnika, svodeći Šopa (samo) na onoga pjesnika kojemu je Isus “intimni prijatelj, drug s kojim čavrlja i pijucka”¹⁷, dakle i ne spominjući toga drugog, nebeskog Boga iz faze lirskih vizija metafizičke naravi gdje je, kako i sam lirski subjekt u svome čuđenju izriče, “svakom umu nepojamna” uzvišenost Apsoluta:

*Jer doista mora da je nedostižno
i neopisivo to
čemu je on pripravan.
Žrtvovati cijelog
vječnog sebe...*

(“Nedohod, LXXXV”)

Šopove poetske opservacije u svojoj stilotvornoj slikovitosti, metaforici i nadasve simbolici čine svojevrsnu sintezu, panoptikum, povezanost ljudi i svih stvorenja zemne blizine u nastojanju da se dosegne vječni život u Apsolutu; a Bogočovjek u svojoj svemoći spreman je, što je sukladno teološkomu učenju, “žrtvovati cijelog vječnog sebe” za taj vječni život.

Za Lendića je Krist Bog i Bogočovjek, smisao i utjeha, ali u poetsko-me postupku i realizaciji nije izraz ortodoksnoga, teološkog, crkvenobrednog Boga. Njegov je Bog izraz njegove vjere, izraz duše shrvana bolesnika puna tjeskobe i osjećaja lišena životnoga optimizma koji je zamijenjen nadom u vječni život.

U poimanju Boga i vjere, navlastito u patnji, Đuro Sudeta vrlo mu je sličan. I on je shrvan okrutnom, neizlječivom bolešću (sušicom). Bolest mu je trajni izazov, temeljni motiv i bolni doživljaj, a sve u ugođaju sjetnih noćurna s pozdravima Gospi, s časima silne težnje za životom pred užurbanim koracima “sestrice smrti”. Ovaj je pjesnik uistinu stalno tražio lijeka, intenzivno stvarao, užurbano se primičući smrti. Stvarajući u “agoniji i vrućici”, taj mladić bolešću iscrpljen opire se nemirima što ih potiče skoro smrt; nakratko nastupaju i časovi nade, ali je domalo nat-

¹⁷ C. MILANJA, *nav. dj.*, str. 138.

kriljuje doživljaj smrti pa on skrušeno i smireno prihvaća tu istinu koja će ga fizički odmoriti, posve i tiho oduhoviti:

*Moje je tijelo umorno
od bolova,
(...)
Podaj mi, Bože, kućicu malu
u polju
gdje mir je
sveti –
na bijeli krevet leći:
odmoriti se,
zaboraviti –
ko dah umrijeti.*

(“Moje tijelo”)

Rekoh, iako je shrvan bolešću, on se ipak, bar na čas, nadao ozdravljenju, uzdajući se u Božju pomoć. Idući ususret smrti (nekoliko mjeseci prije smrti), veli:

*Čudit ću se da sam nekad bio
i da sam ovo u raspadu tijelo
sačuvat htio.*

(“Kad umrem”)

Sudeta je zatvoren u jedinstven svijet motivike i, makar tako uokviren, on je bogat različitošću lirskih nadahnuća. Ne izjeda ga tjeskoba, lišen je svake neuroze (što ne bismo rekli za Lendića), iako ponekad sine nada u život, on ne će biti razočaran gledajući u smrt. Bolest ga je upućivala na molitvu, a molio je kao istinski vjernik. I kada mu zazivi i Bogu i Mariji Majci nisu uslišani, ostaje postojan u vjeri. Bolest i vjera glavna su odredišta njegove životne sudbine.

I Sida Košutić, kao pripadnica toga katoličkog kruga, sva je posvećena vjeri. Međutim, bez obzira na tematiku, njoj je osnovna nakana književnostilski relevantno prikazati svijet u službi čovjeka. Ma o čemu govorila, uvijek prevladava kontemplativna svijest koja je i nadahnjuje

i optimistički pokreće s naglašenom etičko-didaktičkom porukom, njoj svojstvenom značajkom, pri čemu je uvijek okrenuta dobru, istini i ljubavi, što poetski dojmljivo i znakovito slijeva u načelo:

*Sve prolazi a istina i ljubav ostaju,
jer im je zavičaj iza zvijezda.*

(“Naše godine, Solsticij srca”)

U ove pjesnikinje nikada nije riječ o sumnji, ne pita se o smislu, nema ateističkih primisli niti agnostičkih pomućenja. Tri su sastavnice njezine poetike (etička, estetska i didaktička) koje se uzajamno prate, poetski jedna drugu snaže i stilski nadopunjuju. Stoga i estetska vrijednost i etička uzvišenost i odgojna poruka djeluju poetski uvjerljivo i ljudski plemenito. Jedinstvo tih triju sastavnica određuju i Lendićevu poeziju, pa i cjelokupan mu opus.

U ove pjesnikinje nema bolećivosti što prati Sudetu i Lendića, nema fizičke patnje, nema straha. I Sida Košutić, kao primjerice i živuća Anka Petričević (sestra Marija od Presvetoga Srca), piše poeziju iskonskoga zova nebesa i potpuna duhovna predanja Bogu. Za sestru Mariju ni bol, ni sumnja, ni samoća nisu u obzorju i ne znače posebne poticaje; Bog joj je pobuda i poetička mjera kojom ostvaruje pjesnički svijet, nošena biblijskim zanosima i nadom u vječnost; uvijek iskreno, nadahnuto i u mistici predano; posve osobno i duboko osjećajno:

*Ponovno Te dozivam
sa snježnih bregova
svoga djetinjstva.
Opet si me taknuo
sunčanom zrakom čežnje
i probudio san moj.
I ja Te tražim
plahim očima košute...
Jer u meni odjekuje
Tvoj zov.*

(“Ponovno Te dozivam”)

U ove se pjesnikinje očito miješaju mistično i religiozno, doduše u različitim izvedbama, tvoreći tajanstveno ozračje s intonacijom, kako rekoh, posve intimnom i s prenaplašenom osjećajnosti. Istina, ni sestra Marija, a s druge strane ni Lendić, kao ni Sudeta, nisu funkcionalno angažirani u smislu etičko-didaktičkih poruka, a što je očito u Side Košutić.

Pjesničku posebnost, originalnost, različitost, samosvojnost i u ideji i u poimanju i u stilu, dakle u pjesničkoj kreaciji, ali i u smislu ontoloških i gnoseoloških traganja za bitkom, Apsolutom, možemo vidjeti i u Tadijanovićevu pjesništvu. On nikada do kraja jasno ni jednoznačno ne izražava svoja spoznajna traganja ni religiozna uvjerenja. Prihvaća i stvarnu i duhovnu dimenziju svijeta u njegovu kompleksu ne dajući konačne odgovore na bitna pitanja, a ako se i naslućuju zaključci, oni su prožeti skepsom ili su agnostički zamračeni, pogotovo kada je riječ o *drugom svijetu*. Uvjeran da je život određen dvjema uporišnim točkama, *ljubavi i smrti*, pjesnik zastaje pred upitom vječnosti:

Slutim Prolaznost Svega

(...)

Čemu pisati knjige?

Postoji Ljubav i Smrt.

(“Intimni stihovi”)

Tako piše Tadijanović kao mladić od osamnaest godina shvaćajući prolaznost života i njegove dvije odrednice – dvije suprotnosti (ljubav i smrt). Čas je naglašenija jedna čas druga. Iako su u svojoj biti suprotne, sudbinski su povezane, pokreću život, misao, doživljaje, stvaralaštvo. Pjesnik slikovito otkriva te svoje preokupacije i u slutnji izriče, tjeskoban zbog prolaznosti, kako je smrt golemi “bezdan”, otvarajući prostor da recipijent odgovori na upit Vječnosti. Pjesnik pouzdano zna da smrt znači odlazak, sluti i svemirski prst Logosa koji upravlja svijetom, rekli bismo heraklitovski, ali kako sam poima vječnost, ne otkriva.

Prethodna analiza mogla bi utjecati na kompromisno rješenje između različitih ocjena primjerice T. Gazzarija koji kaže kako Lendić

“ne pripada ni jednoj školi, ni jednoj pjesničkoj formaciji, ni jednom smjeru. Lendić nema svog uzora, ni idejna ni formalna”¹⁸, što je dobrim dijelom pogrješno i isključivo i u C. Milanje koji veli da se Lendić posve “i idejno i motivski i formativno – morfološki uklapa u tradiciju hrvatske književnosti 30-ih godina”¹⁹, spominjući tu i sličnosti s Ujevićem, Tadijanovićem, pa i s Krležom, u čemu je najvećim dijelom u pravu, iako se ne bismo složili da je Lendić kao pjesnik posve određen tradicijom 30-ih godina jer smo vidjeli kako zna progovoriti izrazom vlastitih nemira što su probuđeni samo njegovom sudbinom, stihovima što su pokrenuti njegovom jedinstvenom vjerom, osobitom motivacijom, samo njemu svojstvenom konteplativnošću, prožeti njegovom nokturalnošću i uistinu samosvojnim oduhovljenjem stvari, bića i pojava.

Mogao bi slijediti zaključak da je Lendić formalno, tj. oblikom stiha, strofe i tonaliteta pa i tematski i intelektualno te nizom drugih obilježja, pripadao toj tradiciji naše literature, ali unatoč svim okolnostima u svojim najboljim pjesmama znao je biti i izvoran.

Lendićevo bismo pjesništvo mogli doživjeti kao osobnu ispovijed čovjeka koji kroz stihove otvara svoju nutrinu, ali i kao nadosobnu ispovijed mnogih koji su jobovski ponijeli svoje životne križeve, a *ostali sami sa svojom vječnom boli / i sa svojim vjernim štapom!* (“Elegija o križnom putu prognanog pjesnika”).

Pjesništvo je to koje uspostavlja nove veze, značenja i znakove između ovozemaljske danosti i onostrane vječnosti, između Boga i čovjeka, života i smrti. Pročišćen od svih tragova zemnosti, *u svijetu, gdje ljudi bezobzirno trče za strastima i zaradama* pjesnik se u duhu franjevtva²⁰ *zgrbio* i, umjesto o zlatu, misli o *zlatnom prašku u čaškicama ljiljana*,²¹ o *elektronu bijele Hostije* kao Isusovoj skrućenosti, svojevnoj paralizi s razlogom – da bi bio bliži patnicima:

18 Tonko GAZZARI, “Ivo Lendić: Pjesnik vjere i bola”, HR, god. 32., sv. 3., München – Barcelona, rujan 1982., str. 392.

19 C. MILANJA, *nav. dj.*, str. 135.

20 Lendić je pripadao trećoredcima, svjetovnomu franjevačkom redu.

21 “Pjesma o ljiljanima”.

*Ti,
koji si izabrao svojevoljnu paralizu
stisnuv se sav, ukočen i nijem bez
uzdaha, u Hostiji bijeloj,
samo da možeš biti s nama,
samo da nam budeš bliži.*

(“Paralitičar ljubavi”)

Sav je njegov život sveden na trpnju, mučenje duše i tijela. No, pjesnik je svjestan da je ta bol Božji dar po kojemu i jest postao baš pjesnikom: *Dok nisam obolio i dok mi nije bio / korak oduzet, [...] nisam osjećao poeziju brzine vjetrova, / ni zadrhtaio nad bjelinom galebovih / oblijetanja.*

(“Bolesni pjesnik otkriva nove ljepote”)

U trenutcima osamljenosti, u koju sve više zapada izoliran od vanjskoga svijeta, počinju se javljati sumnja, tjeskoba i nemiri kojima se odupire vapajem upućenim Gospodu koji je svjedok njegove vjere. U mističnoj tišini odvija se dramatična borba: pjesnikova duša jača, otima se i puna nemira odvaja od izmorena tijela, *posude bola*:

*...Nemoj se srditi, Gospodine, dok bole
Gospina zvona
i večer nad morem pali nemirna svjetlila
svoja,
zbog preloma u meni: tijelo bespomoćno
leži,
a duša je odbjegla moja.*

(“Molitva moga tijela,
da Bog bude dobar mojoj duši”)

Pjesnik ne dopušta to razdruživanje duše i tijela, materijalnoga i spiritualnoga, i moli da se duša vrati u *zagrljaj bola što čisti, jer pobjede nema bez bola i jer sam ja ipak njezino tijelo, a ona duša moja.*

“*Angelusi* su jedinstvena zbirka hrvatske poezije; ne toliko po boli, koliko po osvrhovljenju boli”²², ocjenjuje Vinko Grubišić Lendićeve molitvene pjesme.

Dijeleći sudbinu mnogih hrvatskih intelektualaca, Lendić 1947. godine zauvijek napušta Hrvatsku i seli u Buenos Aires. Krhka zdravlja, samozatajan i melankoličan, sa sobom je ponio ljepotu zavičajne zemlje kojoj se do smrti obraćao prizivajući je u sjećanjima. Gledano na stvaralačkome planu, nove životne okolnosti u stvari su samo zaokružile njegove poetsko-motivske preokupacije: nostalgija za zavičajnim prostorima prerasta u emigrantsku melankoliju, a stih postaje mostom između pjesnika i domovine. Na već uspostavljenim koordinatama unutra – vani, blizu – daleko, domovina nesporno (p)ostaje dio pjesnikove bolne nutrine, cijeli jedan kozmos sliven u *posudu bola*, subjektivno blizu, a objektivno daleko, dok je sve ostalo tuđe i strano. Uzdignut svijet peljeških veduta koji je isprva prštao u danjoj svjetlosti zamijenjen je sumornom i nokturalnom slikom grada:

*Nedjeljno veče septembarsko
u predgrađu Buenos Airesa.
Niske kuće s obje strane ulice šute,
tjeskobom pritisnute.
Sumrak se odasvud šulja.
Život se smirio i sumorno sniva.
Bujice vlage
liju se neprimjetno s nebesa tišinom ulja,
slap za slapom.
Nikoga živa
niz pustu zemljanu ulicu, dugu i široku!
Tek moker hladni vjetrić
prašinu lagano diže, srče je i liže.*

22 Vinko GRUBIŠIĆ, *Hrvatska književnost u egzilu: Knjižnica Hrvatske revije*, Barcelona – München, 1991., str. 134.

*Praznina sve viša, sve šira i dulja,
Sve veća i prostranija biva.*

(“Elegija o križnom putu prognanog pjesnika”)

Izmučen bolešću i prognaničkim životom pod tuđim nebom, Lendić poput Matoša zdvaja nad sudbinom domovine: *Na tle si oborena, Hrvatska, najdraža i / nezaboravna / izranjena, pogažena, zavezana, / osamljena.* (“Iz dnevnika izbjeglice”)

Pjesnik, koji je upoznao patnju s toliko različitih strana i nosio toliko rana, uspostavlja relacije između individualnoga i kolektivnog stradanja: ja – Isus – Stepinac – Radić – Bleiburg – hrvatski narod. “Lepoglavski patnik”, prema nekim ocjenama najljepša pjesma posvećena Alojziju Stepincu, te “Pismo nakon Bleiburga”, “Tuga južne večeri”... naslovi su pjesama posvećenih povijesnim i crkvenim velikanima: *U neopisivoj žudnji šuti hrvatska zemlja spremnih stjegova / i sve čeka nešto, što dolazi i što mora doć...* gotovo su proročki stihovi pjesme “Čekanje” posvećene Stjepanu Radiću.²³

Naime, nakon bleiburške tragedije nad hrvatski se narod nadvila kobna sjena u obliku križa koji su ponijeli oni “ispod crte” – hrvatski težaci, radnici, ratnici, intelektualci, duhovnici, domoljubi. Lendić progovara sa stajališta ugroženoga, onoga koji je otkinut od svojih korijena, osakaćen, zgrčen, paraliziran, zanijemio:

*Zašto me pitaš, da li pišem stihove?
Ne mogu ih pisati
Usne su zanijemile, suze presušile,
Klonula ruka, pero se umorilo
Srce izgorilo.
I ostalo je samo malo pepela
Od moga srca.
O, kad bi odnekle dunuo vjetar
I odnio ovo malo pepela
Nad one, koji pate, koji plaču,*

23 Pjesma je objavljena u *Hrvatskoj reviji*, god. 3., sv. 2, 1953., str. 153.

*Nad bolove njihove!
Zašto me pitaš, da li pišem stihove?*

(“Pismo nakon Bleiburga”)

“Samo ona”²⁴ posljednja je Lendićeva pjesma nastala svega nekoliko dana prije nego što je pjesnik našao svoj smiraj:

*Nije bol Majko trpnja bolesti moje.
Ti znaš da radi Hrvatske neizmjereno
patim i trpim.
(...)
Šutim, suspregnuo sam dah:
da li će večernjica zasjati
i zvona zazvoniti
u isti
mah?
I nehotice nazov “Te”, majko kraljice
Hrvata!
Pitam Te da li će opet u travnju biti taj
dan?
Po tebi blagoslovljen i veličanstven san!*

Tom je pjesmom uhvaćena iskrena inspiracija utemeljena na pjesnikovoj boli, životna zbilja sva pretočena i zgusnuta u poetski izraz. I u trenutcima rezimiranja vlastita života pjesnik se obraća svetim visinama kojima se cijeli život zdušno utjecao, no sada ne Isusu već Majci Mariji – onoj pelješkoj Gospi Žalosnoj: *Tužna je to Majka Božja, mrtav Sin Joj / je na krilu, / mrtav Sin, sva Majčina sreća* (“Kapelica u šumi”). Dakle, nije on samo *kristovski* nego i *marijanski* pjesnik.

Zbog “bačenosti” u svijet, zbog srušenih iluzija i tjeskobe koju nameće tuđina, lirski je subjekt još samotniji, nespokojniji i ostavljeniji, ali nalazi spas okrećući se još više Bogu, domovini Hrvatskoj, zavičaju, a u njemu *majci* kao nepresušnu izvoru utjehe i nade. Zapravo se javljaju

24 Pjesma je zapisana 28. ožujka 1982., a pjesnik je umro samo četiri dana poslije.

“tri figure majke kao faktografske datosti, kao umjetničke sublimacije i kao simboličnoga transfera [...] Ovdje treba dodati i arhetipsko-povijesni simbolični transfer Majke Božje kao ‘Kraljice Hrvata’ – i arhetip nam majke postaje jasniji. U egzilu sve će se to transferirati na Hrvatsku, domovinu kao čistu imaginativnu figuru želje/žudnje.”²⁵

Pored spominjanih značajka njegove poezije, pogotovo onih koje daje katolički književni krug, valja spomenuti i neke osobine i osobitosti njegova pjesništva pisana u širem i duljem nasljedovanju hrvatske književne tradicije. Nakon prvih pjesničkih ostvaraja i vezanoga stiha, u zreloj fazi svoga pjesništva, posebno u drugome dijelu *Angelusa*, Lendić gradi stih koji lomi osamostaljivanjem “jakih” riječi kao što su *bol, umoran, bolesnik, ukočen, Krist, zvana u mraku, čežnja*. Takvim izdvajanjem, omeđivanjem, osamostaljivanjem riječi on čitatelja i vizualno i semantički uvodi u tajnoviti svijet svoje introvertirane duše. Ta je duhovnost pojačana angelusima, zvonima koja čujemo kroz njegovo cjelokupno pjesničko stvaralaštvo kao sinestezijski odjek što svečanim i uzvišenim tonom upotpunjuje vizualno-auditivnu stranu poetskoga izraza dajući mu sakralan ugođaj naglašavajući pritom oprjeku tišina – ushit:

*O, kako su se razvonila zvana, razvonila
zvana u mraku!*

(“Božićna zvana u mraku”)

ili

*Dođi, veliki Kriste, plaču proljetne kiše,
Večernja zvana su tiha.*

(“Vapaj bolesnika milosrdnom Kristu...”)

Iako je naglašavanje zvukova i boja izrazito modernistički element, ne treba previdjeti ni prodore prema ekspresionističkoj poetici. “Motivi sumraka, angelusa, bolnice signiraju nemir, tjeskobu, osamljenost, pače

²⁵ C. MILANJA, *nav. dj.*, str.142.

i ekspresionistički strah”²⁶, zamjećuje Cvjetko Milanja u svome pogledu na Lendićevo pjesništvo, iako i nema baš posebnih ekspresionističkih značajka ova poezija jer ipak to su potisnuti znaci ekspresionizma posve zaogrnuti tihom melankolijom. I onda kada mu bol razara tijelo, on progovara elegično i tiho ne bi li pobijedio strah kojemu ne dopušta da se pretvori u krik, onaj pravi ekspresionistički krik prerano pobijeđena tijela. Taj krik odlazi s čovjeka i skriva se u *daleke luke*:

Večernje ptice klik. Promukli broda krik.

Iz daleke luke. Struji vjetrić plah.

Mrak u zagrljaju tuge neke.

Srce pritajuje dah i sluša... O, boli drage!

(“Križ u vodi”)

Na istome nemiru i tonalitetu izrasta jauk prekriven *gluhim dubokim mukom* u pjesmi “U svanuće”:

Mrak se taloži s vrhunca u maslinjake.

Zašuti negdje posljednji čagaljev jauk;

a onda gluhi,

duboki

muk.

More je obliveno tišinom, nepomično kao ulje...

Ponavljanje pojedinih strofa ili stihova, česte anafore, zazivi, izdvajanje riječi, zvučne figure, rima ili pak pjesnička narativnost u stvari su samo sredstvo konkretizacije pjesnikova emocionalnoga stanja iz kojega isplivavaju jaki osjećaji žudnje, straha, osamljenosti, ali i ljubavi – i prema Bogu i prema čovjeku, bez ikakva patosa i pijetetizma:

Kad ne bih znao, da ima ljubavi,

ne bih ništa razumio.

Ni brdo, ni gore, ni cvijet,

ni rijeku duboku,

26 C. MILANJA, *nav. dj.*, str. 137.

*ni sunce, ni svijetli mjesec,
ni zvjezdani svijet u mom oku.*

(...)

*Ne, ne bih ništa razumio,
Kad ne bih znao da ima ljubavi*

(“Kad ne bih znao, da ima ljubavi..”)

U tim stihovima nadasve prepoznajemo ritmičnost “Hvalospjeva ljubavi” i pjesnikovo korespondiranje s biblijsko-sakralnom podlogom, kao i u mnogim drugim stihovima psalmičke kvantitete i intonacije.

Lendićeva je lirika ponajprije iskrena, kontemplativna, duboko emocionalna, “lendićevski tiha”, molitvena, bez lamentacija i proklamacija, odraz duboke proživljenosti, posve prirodna i stoga bliska običnu čovjeku. Pjesnik se utječe nebeskim visinama vjerujući u Svjetlost i svrhovitost toga čovjeka i ovozemaljskih križeva.

Literatura

- BAN, Hrvoslav, “Rječite pjesnikove tišine”, *Hrvatska revija*, god. 28., sv. 3., München – Barcelona, rujan 1978.
- BRATULIĆ, J. – BREŠIĆ, V. – DAMJANOVIĆ, S. – PETRAČ, B., *Mila si nam ti jedina...: Hrvatsko rodoljubno pjesništvo od Bašćanske ploče do danas*, Alfa, Zagreb, 1998.
- “Cvrčak u boriku: poezija i proza”, *Hrvatska revija u egzilu 1951 – 1990*, priredio Ante Selak, Školske novine – Pergamena, Zagreb, 1996.
- GAVRAN, Z., “Tradicionalna modernost”, u: GAVRAN, Z., *Pod svodovima svoga neba: Književni ogledi i kritike*, Zagreb, 2007.
- GAZZARI, Tonko, “Ivo Lendić: Pjesnik vjere i bola”, *Hrvatska revija*, god. 32., sv. 3., München – Barcelona, rujan 1982.
- GRGEC, Petar, “Angelusi’ Ive Lendića”, *Hrvatska revija*, IX (1936.), br. 11.

- GRUBIŠIĆ, Vinko, *Hrvatska književnost u egzilu: Knjižnica Hrvatske revije*, Barcelona – München, 1991.
- JURICA, Nevan, “Poezija Ive Lendića”, *Bog i hrvatska poezija XX. st.*, Zagreb, 1991.
- JURICA, N. – PETRAČ, B., *U sjeni transcendencije*, Zagreb, 1987.
- JURICA, N. – PETRAČ, B., *Duša duše hrvatske: Novija hrvatska marijanska lirika*, Mostar, 1988.
- KADIĆ, Ante, “Hrvatsko emigrantsko pjesništvo”, *Hrvatska revija*, god. 10., sv. 4., Buenos Aires, prosinac 1960.
- KOŠUTIĆ, Sida, “Kritika o Lendićevim ‘Angelusima’”, *Hrvatska straža*, VIII. (1936.), br. 214.
- *Krist u hrvatskom pjesništvu, od Jurja Šižgorića do naših dana*, antologija duhovne poezije, priredio Vladimir Lončarević, Verbum, Split, 2007.
- KRIŠTO, Jure, *Hrvatski katolički pokret 1903.-1945.*, Zagreb, 2004.
- LENDIĆ, Ivo, *Angelusi*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2000.
- *Lirika grude*, zbirka pjesama skupine autora, Gradska knjižnica “Juraj Šižgorić”, Šibenik, 1997.
- MARAKOVIĆ, Ljubomir, “Glasovi štampe o Lendićevim ‘Angelusima’”, *Hrvatska straža*, VIII. (1936.), br. 238.
- MARDEŠIĆ, Željko, Pogovor, “Mala svjedočanstva i velike povijesti”, u: LENDIĆ, Ivo, *Božji kotači (Otvoreno pismo msgru. Augustinu Juretiću)*, Split, 2001.
- MILANJA, Cvjetko, “Lendićevo pjesništvo od zavičajnog do kristovog krajolika”, *Hrvatska revija*, god. 46., sv. 1., Zagreb, ožujak 1996.
- NIKOLIĆ, Vinko, “Ivo Lendić – pedesetgodišnjak”, *Hrvatska revija*, god. 8., sv. 2., Buenos Aires, lipanj 1958.
- NIKOLIĆ, Vinko, “Ivo Lendić – jedan skriveni pjesnik”, *Hrvatska revija*, god. 28., sv. 2., München – Barcelona, lipanj 1978.

-
- NIKOLIĆ, Vinko, "Lendićevi 'Angelusi'", *Jadranska vila*, IX. (1936.), br. 12.
 - PETRAČ, Božidar, "Pogovor", u: LENDIĆ, Ivo, *Angelusi*, Zagreb, 2000.
 - PETRAČ, Božidar, "Ivo Lendić – u znaku katolištva i kulture", *Katolicizam i kultura*, Zagreb, 2008.
 - *Religijske teme u književnosti*, zbornik radova međunarodnog simpozija održanog u Zagrebu 9. prosinca 2000., uredio Ivan Šestak, Filozofsko-teološki institut Družbe Isusove, Zagreb, 2001.
 - SMERDEL, Ton, "Lica i naličja stvarnosti u lirici", *Hrvatska prosvjeta*, XXIV. (1937.), br. 1-2.
 - ŠIMUNDŽA, Drago, *Bog u djelima hrvatskih pisaca: Vjera i nevjera u hrvatskoj književnosti 20. st.*, sv. 2., Matica hrvatska, Zagreb, 2005.
 - UJEVIĆ, Mate, "Poezija Ive Lendića", *Hrvatska straža*, VIII. (1936.), br. 222.
 - ŽANKO, Dušan, "Krugovi prema unutra, Ivo Lendić: Angelusi", *Hrvatska smotra*, IV. (1936.), br. 12.